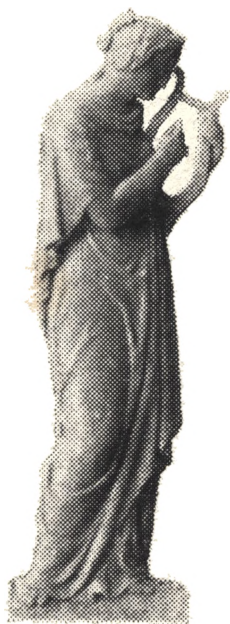

NORDISK
NUMISMATISK ÅRSSKRIFT
1941

NORDISK NUMISMATISK UNION

R U N E M Ø N T F O R S K N I N G I D E T 18. A A R H U N D R E D E

A F

G E O R G G A L S T E R

Det syttende Aarhundredes Runologer eftersøgte forgæves Mønter med Runeskrift. Den danske Oldkyndigheds Fader, Ole Worm, udtalte 1628: »Det er endnu ikke lykkedes mig at se nogen Mønt, som har Runebogstaver, skønt jeg kan fremvise visse Mønter fra Hardeknud og Æthelred, der er interessante ved deres gammeldags latinske Bogstaver».¹ Senere i Aarhundredet fandtes Guldbrakteater med Indskrifter i ældre Runer. I Modsætning til Johan Scheffer hævdede Thomas Bartholin, Fader og Søn, at disse ikke havde noget med Mønter at gøre, men at de var Amuletter.² I *Muséum regium*, saavel 1. Udgave 1696 som 2. Udg. 1710, er ingen Runemønter beskrevne.

Den første Publikation af en Runemønt kom 1695, i den engelske Oversættelse af Camden's *Britannia*, som blev udgivet af Edm. Gibson.³ Dr. Gibsons Medarbejder, Obadiah Walker, fik af den kendte Samler Ralph Thoresby et Hundredtal Mønter til Laans til Illustration af det store topografiske Værk. Særlig begejstret blev han ved Synet af en »Amulet med det gamle Afgudsbillede Thor» med Runeindskrift. »I never yet saw any Runic inscription so plain and intelligible», skrev han

¹ Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ (Havniæ 1751) pag. 51. — Nord. Num. Årsskrift 1936 S. 83.

² Joannis Schefferi A[rgentoratensis] De orbibus tribus aureis nuper in Scania erutis. e terra disquisitio antiquaria (Holmiæ 1675) pag. 131. Thomæ Bartholini Acta medica & philosophica Hafniensia anni 1673 (Hafniæ 1675) pag. 98. — Thomæ Bartholini Thomæ filii Antiquitatum Danicarum de causis contemptæ a Danis adhuc gentilibus mortis libri tres (Hafniæ 1689) pag. 464 sq.

³ Camden's *Britannia*, published by Edm. Gibson (London 1695) Sp. cxvi og 814.

i September 1694 til Thoresby.⁴ I Fortalen til Værket, hvor Mr. Walker var Forfatter til et særligt Afsnit om britiske Mønter, afbildedes Mønten lidt forstørret (22 mm) Tab. II no. 34 blandt uforklarede Mønter, som nævntes Sp. CXVI som tilhørende Ralph Thoresby. Den var imidlertid blevet undersøgt af Ærkedeggen af Carlisle, Mr. Nicholson, som gav den lykkelige Ejermænd en vidtløftig og lærd Fortolkning. Med Benyttelse af denne Lærdom fandt Dr. Gibson Lejlighed til at afbilde og beskrive Runemønten under Omtalen af Kirkbythore i Westmoreland; det gamle danske Stednavn antoges at have Tilknytning til Møntens Billede og Omskrift. Forsidens siddende, glorie- og scepterbærende Figur fortolkedes som en Fremstilling af den gamle »saksiske» Gud Thor, der jo nok havde haft et Tempel paa ovennævnte Sted. Fortolkningen mentes bekræftet ved Omskriften paa Bagsiden, hvis Runer læstes: »† Thur gut luetis», hvilket oversattes: »The face or effigies of the God *Thor*». Med Henviisning til Thomas Thomassøn Bartholin opfattedes Mønten som en Amulet, og den antoges at hidrøre fra de gamle Saksere. I Lighed med andre gamle engelske Møntværkers Afbildninger er Mønten aftegnet i forstørret Maalestok (25 mm); Teksten oplyser, at Størrelsen er omtrent som en Groat, altsaa 19 mm.

Faa Aar efter publicerede Otto Sperling en anden Runemønt i sit Skrift om Brakteater.⁵ Sperling oplyser, at Mønten, der er af Sølv og paa Størrelse som en lybsk Skilling, skal være fundet ret nylig ved Gravning paa Bornholm. Skønt Mønten egentlig ikke havde nogen Tilknytning til hans Emne (Brakteater og Hulpenninge), fik han dog indføjet baade en Tegning og en udførlig Beskrivelse. Fremstillingerne fortolkedes af Forfatteren og en anden lærd Mand som »facies & imago Virginis» (den hellige Jomfrus Aasyn og Billede) og som et Kors eller snarere en Fane. Runeskriften læstes LVNTAONGARDVGI, men bortset fra Lunt som Navn paa Ærkebispesædet kunde hverken Sperling eller andre lærde Mænd faa nogen Mening ud af dette. Han tilføjer: »Det er den første Sølv mønt, som jeg har set skaaret med runiske eller gothiske Bogstaver».

⁴ The diary of Ralph Thoresby, F. R. S., autor of the topography of Leeds (1677—1724), published by Joseph Hunter (London 1830) I pag. 247 (1693 Oct. 2) og 272 (1694 Sept. 21). — Letters of eminent men addressed to Ralph Thoresby (London 1832) have ikke paa Bibliothekerne i København.

⁵ Otthonis Sperlingii, consilarii regii & JCti de Nummorum bracteatorum et cavorum nostræ ac superioris ætatis origine & progressu, ad reverend. Dn. Jacobum a Mellen epistola. Lubecæ 1700 (Fortalen dateret Hafniæ 28. Oct. 1699). Fig. 23, pag. 52 sq. — Jfr. Num. For. Mbl. XIV (Dec. 1935) S. 345 Fund Nr. 40.

Dog mente han ikke, den var særlig gammel; den var jo fra christen Tid, og det, at den ikke var af helt rent Sølv, tydede paa, at den ikke var ældre end det 15. Aarhundrede.⁶

Det er den svenske Antikvar Nils Keder, der har Æren for at have givet en rigtigere Fortolkning af disse Mønter i sine to Skrifter om Runer paa Mønter af 1703 og 1704. Keder havde tidligere i et Brev til lybske Læsere, hvori han gengav og omhandlede en nylig ved Sigtuna fundet nordisk Guldmønt fra hedensk Tid, udtalt, at han ikke var kommet over (ægte) Runemønter af Sølv.⁷ Keder tog deri aabenbart Afstand fra de paafaldende talrige Runemønter, der just i disse Aar omkring 1700 dukkede op i Sverige, som om de var kaldede. Det var rene Fantasimønter, falske og understukne; desværre lod den fremragende Keder, Assessoren i Antikvitetskollegiet, Elias Brenner, sig binde enkelte af disse Uhyrligheder paa Ærmet.⁸ Alt tyder paa, at Forfalskeren ogsaa af disse historiske Mindesmærker har været den ilde berygtede Hedemoraprovst Nils Rabenius.⁹ Dr. Gibsons Publikation fremkaldte nu 1703 Keders Afhandling *De argento runis etc.*, oversat: »Om en Sølvmønt, stemplet med Runer eller gothiske Bogstaver, der aftegnet i Camdens Britannia (nu i engelsk og forøget Udgave) publiceres for den litterære Verden».¹⁰ Keder gennemgaar her Punkt for Punkt Gibsons Fortolkning og paaviser dens Uholdbarhed. Han forklarer rigtigt Fremstillingen som Christus ved Jævnførelse med byzantinske Mønter (Fig. 1). Han læser rigtigt Runeomskriften THORGV. LVNTIS. som Navn paa en Styresmand (Gubernator) eller Møntmester i London eller Lund. Pudsigt nok gengiver Keder — til Sammenligning ved Læsning af Omskriften — Mr. Walkers kun lidt forstørrede Tegning (22 mm) af Mønten i Ralph Thoresbys Samling

⁶ Runemønterne er ellers ikke af saa daarligt Sølv; de angives i Ramus' & Devegges ufuldendte Møntværk S. 61 at være 13—15 lødige.

⁷ Ad collectores N. L. Lubecenses epistola. Nova literaria maris Balthici et Septentrionis edita mense Decembri 1700 pag. 363—69 tab. XII.

⁸ Elias Brenner: *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum* (Holmiæ 1731) se pag. 1 sq Runemønter under Olaus Trætellia N. 1, Biorno N. 4 og Sivardus Fro N. 14; Afbildningerne Tab. I er tegnet og skaaret 1705 af Brenner selv. Mønten fra Olaus Trætellia figurerer endog (sammen med en anden Falskmønt, tillagt Ragvaldus Knaphöfde) paa Titelkobberet.

⁹ Nils Ahnlund: Nils Rabenius (1648—1717), Studier i svensk historiografi (Sth. 1927) S. 140 f.

¹⁰ *De argento runis seu literis Gothicis insignito, quod delineatum in Camdeni Britannia Anglice nunc loquente & ampliata literato exhibitur orbi sententia.* Nov. lit. mar. Balth. mense Julio 1703 pag. 155—65. — Tillige som Særtryk: Lipsiæ 1703. — Tavlen er aftrykt og Afhandlingen udførligt refereret i *Acta eruditorum mensis Septembris 1703* (Lipsiæ 1703) pag. 417—21.

uden at bemærke, at det i Virkeligheden er den selv samme Mønt, der er aftegnet mere eller mindre slet. Iøvrigt afbilder Keder fem Mønter fra sin Samling, fire fra Sven Estridsen og en fra Edward Bekenderen, til Sammenligning og Tidsfæstelse, og han nævner den af Sperling publicerede Runemønt og en anden Runemønt i sit Eje, som han tilbageholder til en kommende Publikation.

Fig. 1.

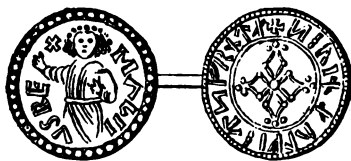

Fig. 2.

Aaret efter kom dette andet Skrift om »Runer længe søgt paa gamle Mønter og endelig heldigt fundne der».¹¹ Her omhandler Keder først de ret talrige Forfalskninger (Fantasimønter) af Runemønter. Dernæst beskriver og afbilder han en Runemønt (Fig. 2), som var fundet sammen med mange andre Mønter i Östergötland, og som han nylig havde erhvervet. Paa Forsiden læses MAGNVS. REX, paa Bagsiden staar en Runeomskrift, som omskrives + SEVIN. AVLFIETS. FRNTE og fortolkes »Svein Olafs Frænde». Mønten antages derefter slaaet under Magnus den Gode og Sven Ulfson, der tillige var beslægtet med Olav Skotkonge. — Ganske vist gik Keder ud fra den urigtige Forudsætning, at Bagsiden bar Navnet paa den senere Kong Sven i Stedet for en Møntembedsmand, men Henførelsen af Mønten til Kong Magnus i det 11. Aarhundrede var dog et afgørende Skridt i den rigtige Retning. Og med denne Mønt som Leder kunde Keder datere Gibsons og Sperlings Runemønter til samme Tid. Medens Keder med Hensyn til den førstnævnte Mønt kunde henvise til sit ovennævnte Skrift, gav han her en udførlig Fortolkning af Sperlings Mønt, som han — med en lille Fejllæsning (Asgard for Asfarth) — fortolker rigtigt som Møntmesternavn med Tilnavn og Stednavn: ASGARD VKI LVNT.

Ralph Thoresby har i Beskrivelsen af sit Museum, forfattet 1712, vidtløftigt omtalt sin Runemønt, som han afbilder (fig. 18) i naturlig Størrelse mellem romerske og engelske Mønter.¹² Desværre siger han intet

¹¹ *Runae in nummis vetustis diu quaesitae tandemqve ibidem feliciter inventae seu de nummis runicis commentatio.* Lipsiæ 1704. — Tavlen er aftrykt og Afhandlingen udførligt refereret i *Acta eruditorum mensis Januarii* 1705 (Lipsiæ) pag. 36—39.

¹² *Musæum Thoresbyanum: or, a catalogue of the antiquities, and of the natural and artificial rarities preserved in the repository of Ralph Thoresby, Gent.* F. R. S. at Leeds in York-

om, hvorfra den er kommet i hans Besiddelse (det er vel næppe sandsynligt, at Mønten er fundet i England; den gamle Samler kan snarere have erhvervet den, direkte eller indirekte, fra Danmark eller Sverige). Han anfører Hickeys' Mening fra 1701, hvorefter Indskriften skulde betyde »Thor, Folkets Gud» eller »Thor Deus Patrius», en Mening, som gentages af Andrew Fountaine 1703.¹³ Han anfører hele Titlen paa Keders Afhandling uden at nævne, hvad den gaar ud paa; Keders nøgterne Forklaring har aabenbart ikke tiltalt Mr. Thoresby, hvis Samlerliv var præget af »his credulity and want of judgement». I det hele taget synes Keders Skrift ikke at have været de engelske lærde velkomment. Ogsaa Herman Moll, der 1724 udgav en ny Englands Beskrivelse,¹⁴ og her under Omtalen af Kirkby-Thore afbilder Gibsons slette Afbildning endnu slettere, forkaster ingenlunde de gamle fantastiske Fortolkninger (Gibsons og Hickeys'), skønt han tillige anfører »a learned Foreigner» (d. e. Keder).

Her maa ogsaa nævnes det Fortolkningsforsøg, som fremsattes af Leibnitz 1707,¹⁵ hvorefter Runemøntens Thurgut kunde være identisk med den danske Høvding Thurgut, som nævnes af Ditmar af Merseburg¹⁶ som Deltager i Knuts og Haralds Erobringstog mod England og i Kampene om London 1016.

Ralph Thoresbys Mønter blev solgt paa Auktion i Marts 1764 for over 450 £. Runemønten tilhørte 1778 Mr. John White i Newgate-Street, London.

Blandt de Mønttegninger, som Assessor Brocman 1767 lod Hilfelings udføre til Langebek, var ogsaa Tegningen af en Mønt, der tilsyneladende

shire: A. D. MDCCXII. 2. edition by T. D. Whitaker (London 1816) pag. 52 no. 18. Denne Katalog danner Tillæg til Ducatus Leodiensis: or, the topography of the ancient and populous town and parish of Leeds by Ralph Thoresby 2. edition (1816). — Ethel Seaton: Literary relations of England and Scandinavia in the seventeenth century (Oxford 1935) nævner pag. 331 Ralph Thoresby's Runemønt, men har intet om hans Forbindelser med Skandinavien.

¹³ Andreas Fountaine: Numismata Anglo-Saxonica & Anglo-Danica breviter illustrata (Oxonie 1704) pag. 165. Dette Arbejde danner Tillæg til Georgii Hickeys De antiquæ litteraturæ septentrionalis utilitate, sive de linguarum veterum septentrionalium usu dissertatio epistolaris . . . (Oxonie 1703).

¹⁴ Herman Moll: A new description of England and Wales (London 1724) pag. 319.

¹⁵ Scriptores rerum Brunsvicensium . . . cura Godofridi Guilielmi Leibnitii I (Hannoveræ 1707) Introductio fol. e2.

¹⁶ Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon lib. VIII (VII) cap. 40, 41. Editio in usum scholarum (Hannoveræ 1889) pag. 217. Bemeldte Thurgut, der i det følgende benævnes Thurcil, er den berømte Jarl, Thorkil den Høje, død 1024.

var identisk med Thoresbys Exemplar;¹⁷ den er dog næppe tegnet efter Originalen, men snarest efter Gengivelsen hos Fountain. Mønttegningen er »lidt større end de sædvanlige, med en zirligere Rand». Denne Tegning blev gengivet i Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kongelige Samling 1791 (S. 45 Nr. 7 Tab. IV), skønt Mønten jo vitterlig ikke fandtes i bemeldte Samling,¹⁸ og derefter i Ramus og Devegges ufuldendte Møntværk (S. 60 Nr. LXIX). I Tegningen er et Par Runer gengivet nærmest som Bogstaver (VD) og mærkeligt nok ogsaa af Udgiverne læst som saadanne: Thurudt.

Først 1930 erhvervede den kgl. Mønt- og Medaillesamling et Exemplar af denne Mønt, hidrørende fra L. Chr. Petersens Samling.¹⁹ Det vides ikke, hvorfra den energiske Samler havde erhvervet denne Sjældenhed, men det kan bemærkes, at han bl. a. har besøgt Gulland og der købt Mønter af Bønderne.

Sperlings Exemplar havnede i Thotts Samling.²⁰ Paa Auktionen 1789 erhvervedes det af Johan Bülow, Sanderumgaard, og paa Auktionen over hans Samling 1827²¹ købtes det til den kgl. Samling og beskrevs som No. LVIII i Ramus og Devegges ufuldendte Møntværk.

Disse to Mønter (þorgut og Asfard Uke) afbildes i *Voyages du Sr A. de la Motraye en Europe, Asie & Afrique II* (La Haye 1727) pl. VIII i Rammen til en Stadplan over Stockholm; i Teksten (S. 246 f.) gives Referat af Gibsons og Keders afvigende Fortolkninger. Sandsynligvis stammer den rejsende Forfatters Meddelelser fra Keder.

Keders Exemplar blev af den gamle Antikvar solgt til den unge Samler, den senere Ærkebiskop Erik Benzelius den Yngre for den — ogsaa efter Nutidens Forhold — høje Pris af 50 Daler Sølv mønt. Benzelius henførte Mønten rigtigt til Sven Estridsen, og opfattede »Magnus» som »et Æresnavn, som Sven har tillagt sig selv». Mønten fulgte med Ærkebiskop-

¹⁷ Langebekske Mynte-Tegninger Bd. 2 fol. 38. MK.

¹⁸ De ikke saa faa middelalderlige Mønter, som er stukket efter de Langebekske Tegninger uden at forefindes i Samlingen, er opregnede i »Erindring» sidst i Beskrivelsen.

¹⁹ Fortegnelse over en Møntsamling tilhørende fhv. Hvidgarver L. Chr. Petersen, Odense. 1. Afd. (Odense 1917) Nr. 398.

²⁰ *Thesaurus numismatum continens numos usuales medii et recentioris ævi, et in commercio non receptos, vulgo medagliones, qvæ, dum vixit, collegit illustrissimus atq. excellentissimus dominus dn. Otto comes de Thott, in Gaunöe, Strandegaard, Lindersvold, ordin. elephant. eqv. aurat. &c &c publica auctione per partes distrahenda sub finem mensis Februarii anni MDCCXC* Tom II pag. 325 no. 3008.

²¹ Catalog over en Mynt- og Medaillesamling . . . som bortsælges ved offentlig Auktion Mandagen den 28de Mai 1827 . . . (Kh. 1827) S. 8 Nr. 21 (6 rd 2 Mk).

pens Samling, der 1733 blev solgt for 3,000 Daler Sølv mønt till Præsidenten i Bergscollegiet, Friherre Gustaf Rålamb, hvis Samling efter hans Død 1756 solgtes for 120,000 Daler Kobber mønt til Riksen's Ständers Banque.²²

De næste Runemønter, der kom frem, var tre forskellige, der var fundne i Skaane og erhvervede af Rigsraadet Carl Ehrenpreus. De blev stukne og omhandlede i Acta literaria et scientiarum Sveciæ anni 1733 pag. 26—30 (»Numi runici«).

MAGN/VSRE/x Christus.) (Runer: + asurbaulidli: (Streger) ki: Kors.

Mønten svarer ret nøje til et andet Exemplar, Haubergs Auktion Nr. 1000,²³ hvor dog Omskrifterne ender — REX/ ∴ og IIIVII: Den unævnte Forfatter (sandsynligvis Magnus von Celse) læser *Asur Pauli*, »maaske Møntmesterens Navn«. Med Hensyn til Kongenavnet *Magnus* overlades til Læseren at vælge mellem Magnus den Gode (Keders Mening) og Sven Estridsen, »et Æresnavn, som Sven skal have tillagt sig« (saaledes i Følge Benzelius).

IV IVII * Christus med Scepter.) (Runer: + ouþbirnluntiii.

Forfatteren læser *Authbirn Luntis*. Mønten svarer ganske til et andet Exemplar, Haubergs Auktion Nr. 1016.

*** ** Christus.) (Runer: + karfin:þorb: Tvelinjet Kors med ∪ i Vinklerne (Fig. 3). Forfatteren fortolker dette Møntmesternavn som *Gerfin Thorbiorsson*, hvad der ikke lyder helt sandsynligt.

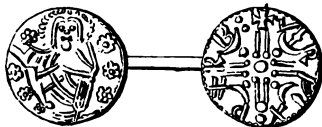

Fig. 3.

Paa den vedføjede lille Kobbertavle er foruden de nævnte tre Runemønter stukket en omajjadisk Dirhem, der er slaaet i Damascus Aar 127 efter Hedjra (744/45 A.D.). Den er ikke omtalt i Teksten; men antagelig hidrører den fra samme skaanske Fund. — Musæum Ehrenpreusianum

²² Brefväxling imellan ärke-biskop Eric Benzelius den Yngre och dess broder, censorlibrorum Gustaf Benzelstierna; efter originalerne utgifven af Johan Hinric Lidén (Linköping 1791) s. 110, 261 og 159 — Hans Hildebrand i Förord til »Samlingen af svenska mynt i Riksbankens myntkabinett« (Sth. 1889).

²³ Fortegnelse over Museumsinspektør P. Haubergs efterladte Samling af dansk og norske Mønter (Auktion: 17. Juni og 4. Nov. 1929).

»såldes af Samlaren sjelf, emot slutet af sin lifstid, til Kongl. Akademien i Upsala, öfwer hwilken han war Cantsler, på et mycket ädelmodigt och winningslöst sätt».²⁴

I samme lærde Tidsskrift 1736 pag. 198 føjede Olof Celsius den Ældre²⁵ Beskrivelsen af en ny Runemønt til de hidtil kendte:

I : I II IIII Christus (med Scepter).)(Runer: þorstein:ilunt.

1743 udgav Georg Wallin et lille Skrift, *Clavis numophylacii runici*,²⁶ hvori han kort opregnede de før kendte Runemønter og afbildede en ny, som var gravet op af Jorden paa Gulland, og som var i hans Eje:

MAGN/VSRE/X Christus.) (Runer: + suhertlibarat:iii.

1749 kom anden Del af Evald Ziervogels akademiske Afhandling: *De re nummaria etc.*, med et særligt Afsnit (§ II) om Runeindskrifter paa Mønter.²⁷ Her opregnedes 17 Runemønter, nemlig de her ovenfor nævnte samt 9 Mønter, som er stukne hos Brenner, og som Berch havde henledt hans Opmærksomhed paa; disse sidste er enten falske eller uden Runer. Noget nyt har Forfatteren ikke at tilføje.

Man skulde vente, at Keders Paavisning af disse Runemønters Alder og Hjemhørighed var saa overbevisende, at den maatte vinde almindelig Tilslutning. Men mærkelig nok var der lærde Mænd, der foretrak andre fantastiske Fortolkninger. Zacharias Aaron Kihlgren afbildede i sin *Dissertatio historica de numis et sigillis Lundensibus* (1741)²⁸ tre Runemønter,

²⁴ Carl Reinh. Berch: *Beskrifning öfwer swenska mynt* (Upsala 1773). — Runemønterne er 1941 forgæves eftersøgte i Uppsala Universitets Myntkabinett; de er heller ikke blevet aftrykt af Hauberg i 1880'erne.

²⁵ Asas, & majores nostros, qui ad illos profecti in monumentis Runicis leguntur, Christianos fuisse.

²⁶ Georgius Wallin: *Clavis numophylacii runici, siue ratio, qua intelligi possit numerum runicorum scriptura, immo aetas locusque, quibus cusi olim fuerint, si non vbique verissima, admodum tamen probabilis, aliorum quidem, si placet, limis perpolianda, at casu in rudetis Gothlandensibus inventa* (Holmiæ 1743). Wallin opregnede 10 før kendte Runemønter, men hans Nr. 1 og 2, »Gibsonianus» og »Thoresbyensis» er identiske, af hans Nr. 7 og 8, »Celsiani» vides kun den ene, den ovenfor nævnte, at være af Sven Estridsens Runemønttype, og Nr. 10, »Benzelianus», er en Mønt fra Kong Offa af Mercia, fundet i Kent ca. 1729.

²⁷ B. C. D. *Dissertatio academica, de re nummaria ejusque in historia Sviogothica usu; cujus partem secundam, consensu ampliss. facultatis philosophicæ in reg. acad. Upsaliensi, præside viro celeberrimo, mag. Olavo Celsio . . . pro gradu magisterii publico eruditorum examini modeste subjicit . . . Evald Ziervogel, Stockholmensis, . . . in audit. Carol. maj. d. XI. Maji, Anno 1749* (Upsaliæ) pag. 83—91.

²⁸ *Dissertatio historica de numis et sigillis Lundensibus quam sub vmbone Numinis O. M. ex consensu amplissimi ordinis philosophici in alma Gothorum Carolina præside viro ampliss-*

Keders, Sperlings og Gibson-Thoresbys. Medens han godkendte Fortolkningen af 'Sevin Aulfiets Frnte' efter Keder, skulde 'Askerd Ugi Lunt' bekvemmeligen kunne forklares som 'Askerus Venerabilis Lundæ', altsaa den første Ærkebiskop, Asger (1104—37), og 'Thurgut: Luntis' paa den tredje Mønt skulde da være Ærkebiskop Thrugot Thorstensson (1276—80). — Kihlgrens Afhandling genoptryktes uændret 1752 i en samlet Udgave af Stobæus' mindre Arbejder, dog med det Forord, »at Udarbejdelsen af Teksten skyldes den højlærde Herre Z. A. Kihlgren».²⁹

Kihlgren-Stobæus' Fortolkning blev optaget og yderligere uddybet 1754 af I. C. Schlaeger: »Erklärung einer seltenen Silbermünze des achten Erzbischofs zu Lund in Schonen, Thorgut».³⁰ Forfatteren har her samlet alle kendte Efterretninger om Ærkebiskop Thrugot, og han omtaler en utrykt Afhandling af Jodoc. Herm. Nunning, som ved at antyde Muligheden af Identiteten af Runemøntens Thurgut og nævnte Ærkebiskop havde sat Stobæus paa Sporet.

I sin »Beskrifning öfwer Swenska mynt» holder Carl Reinh. Berch endnu engang Revu over de ovennævnte Runemønter. De er besynderlig nok indføjede mellem »Rune-Mynt, owis ifrån hwad tid: men dock, efter all liknelse, slagne här i Norden», — Berch maatte dog være paa det rene med, at disse Mønter var fra Magnus den Gode eller Sven Estridsen, og at de saaledes ikke angik hans Beskrivelse af svenske Mønter overhovedet.

Medens man saaledes i Sverige var meget interesseret i Runemønter, men sørgelig nok sammenblandede ægte og falske, forholdt man sig i Danmark mærkelig taus, og siden Sperlings lille Afhandling fra 1700 kom i næsten trekvart Aarhundrede intet paa Tryk. Og dog var Kendskabet til Runemønter udbredt blandt en Række Samlere og Videnskabsmænd (Høyer, Gram, Hielmstjerne, Langebek, Thott, Klevenfeldt, Luxdorff, Suhm m. fl.), især takket være Fundet fra Grevskabet Holsteinborg 1739.³¹ Her fremdroges i det mindste syv Runemønter fra Lund: Hauberg Type 30 (Alfrik, Thord, S . . .), 31 (Brunman, Godvine Petrus, Ulkil) og 32 a (Svein) og en stor Mængde af en hidtil ukendt Type fra Roskilde:

simo atq; celeberrimo Dno Kilian Stobæo . . . pro solitis in philosophia honoribus publicæ bonorum censuræ modeste submittit Zacharias Aaron Kihlgren Scanus . . . die VII. Maji anni 1741 (Lund) pag. 4—13 tab. I 1—3.

²⁹ Kiliani Stobæi Opuscula in quibus petrefactorum, numismatum et antiquitatum historia illustratur, in unum volumen collecta. (Dantisci 1752) pag. 224—85 tab. XIII.

³⁰ Hannoversche Gelehrte Anzeigen vom Jahre 1754 102—104. Stück Sp. 1439—78.

³¹ Nordisk Numismatisk Årsskrift 1937 S. 46—61.

Hauberg Type 39 og 39 a (Esbern, Thord m. fl.). Desværre fik Høyer ikke fuldendt sin Beskrivelse af Mønterne, inden han døde, og først 1774 publicerede Luxdorph to Runemønter fra Roskilde fra sin Samling.³²

Denne Kreds af danske Møntkendere saa muligvis med nogen Despect paa deres svenske Fagfællers Runemøntforskninger. Saaledes udtaler Hielmstjerne lejlighedsvis 1749, at »de Svenske bryste sig af deres selv *fabriquerede* smaae sølv Mynter med *Runer* paa».³³ Da Grev Tessin skrev til Hans Gram om en mærkværdig Runemønt med Indskriften *biorn konkr svia* og med en Kalk mellem Sol og Maane, et Sølvstykke, som nylig var fundet paa Aspø og skænket ham af Baron Wrangel, svarede Gram med at takke for Meddelelsen i de høfligste Vendinger uden egentlig at tage Stilling til Sagen. De to Breve blev 1749 aftrykt af Ziervogel.³⁴ — »Jeg gad nok vide Hr. Kammerherrens Betænkning om de rare Mynter man i de senere Tider har opdaget i Sverrig med *Runer* paa, som Grev Tessin meddeelte vor lærde Gram Underretning om. Skulle jeg troe, at Gram i sit Svar den Gang handlede som en Hofmand, eller han taledede efter Overbevisning?», skrev Cancelliraad Deichmann 1780 til Suhm.³⁵

Muligvis har Grev Tessin kun villet drive Gæk med Oldforskerne, og iøvrigt var der adskillige svenske Møntlærde, der stillede sig meget kritisk over for den Art Runemønter. Saaledes udtaler Berge Frondin i sin Afhandling om Svenska Folkets Lärdom och Vitterhet:³⁶ »Af de åberopade Rune-Mynt äro en del ögonskenligen falska och understuckna: andre åter, ehuru verkligen gamla och oförfalskade, likväl sådana, at inbillning och en älskad tanka, mera än ögat, synas uppå dem funnit Runor och vissa namn: och de öfrige så beskaffade, at då endast namnens första bokstäfver deruppå visa sig, man är osäker om deras ålder, och huruvida de under hedendomen här i Sverige blifvit slagne.» Og han henviser foruden til Keder og Berch til Stiernhök og Wilde og andre, som »varit af den tanken, at Mynt icke förrän efter Christna Lärans inkomst, hos oss blifvit slagne».

³² Ueber die Runenmünzen. Johann Heinrich Schlegels Sammlung zur Dänischen Geschichte, Münzkenntniss, Oekonomie und Sprache II Band II Stück (Khn. 1774) S. 16—31.

³³ Hielmstjerne og det kgl. Myntkabinet. Numismatisk Forenings Medlemsblad XIII (Nov. 1933) S. 283.

³⁴ Ziervogel, anførte Sted (se Anm. 27) pag. 87—90.

³⁵ Udsigt over Peter Friedrich Suhms Levnet og Skrifter. Tilligemed Valg af hans lærde Brevvexling (Khn. 1798) S. 322. Brevet dateret Porsgrund pr. Brevig, d. 17. Jan. 1780.

³⁶ Kongl. svenska Vitterhets-Akademiens handlingar IV (Sth. 1783) s. 305 ff. For Henvisningen takkes Amanuensen Nils Ludvig Rasmusson.

Blandt de andre, unævnte svenske Møntforskere, som Bibliothekar Frondin henviser til, maa regnes Assessoren i Antikvitets Akademien, Nils Reinhold Brocman, som i Juni 1765 sendte sin gode Ven, Geheimearchivar Jacob Langebek et Manuscript »Om Myntkonstens Borian och äldre öden i Norden».³⁷

I §§ 31—32 omhandles de (fem) kendte Runemønter fra Lund, hvoraf her anføres: »Det är nu gammalt, at Sven Estridson kallat sig själf *Magnus* och tillika *Sevin Aulfiets Frente* på det bekanta Runmynt, som Keder... först upptäckte, och de andre sedermera vidare förklarat... Dette K. Sven Estridsons Mynt, hvileket tillika med hela Rålambska MyntCabinetet är köpdt til Riksens Ständers Banque, och där under Herrar Fullmäktiges vård förvaras, har jag nyligen haft Tilfälle at bese, och funnit det uti Hufvuddragen likt Keders Ritning, men för öfrigt i Storlek m. m. likare de flera Runmynt, såsom jag det med dem här låtit aftaga... I Ställe för SEVIN eller SVEIN AVLFIETS FRENTE, såsom Keder läst Runorna... vil jag läsa dessa Runor... SVEN AVLFILDS FRENDA d. ä. *Sven Ulfbilds Frændes* nl. *Mynt*. ... Denne Penning blifver af en sådan förklaring än märkvärdigare och oförnekligen den äldste, som til någon Prinsessas Heder är slagen i dessa 3. Riken: Som och lika hedrar K. Olof den Heliges Dotter och Sven Ulf Sprakeläggs Son. § 32. De öfriga förr utgifna Runmynt, som på ena Sidan, där MAGNVS står likna detta... [Derefter omhandles Omskrifterne:] THVRGVTH LVNTIS... ASGARTH VK LVNT... ASVR PAVLI aT LuntI IVKI... Denne Penning är formodligen äldre än de 2. förnamnde, som uti et Engelskt och kanske Tyskt MyntCabinet nu förvaras... OVDBIRN LVNTIS... Imedlertid vil jag taga för afgjort, at ingen af dessa Penningar är yngre än år 1050.» Med denne Bemærkning slutter Brocmans (ufuldførte?) Afhandling i Følge Langebeks Afskrift.

Blandt de mange Tegninger, som Langebek lod udføre, var 14 Runemønter fra Lund, som alle er optagne i Beskrivelsen af 1791,³⁸ men

³⁷ Universitetsbibliothekets Additamenta 139 I 4°, nu i Kgl. Bibl. — Jfr. Breve fra Jacob Langebek, udgivne af det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog ved Holger Fr. Rørdam (Kh. 1895) S. 398.

³⁸ Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kongelige Samling (Kh. 1791) S. 44 ff. Tab. IV Magnus den Gode:

Hauberg Type 30

1. p o r i u t r. Fra »Langebekske Mynte Tegninger» II S. 36 Nr. 8: »Hos Prof. Schiöning 1771» — Ramus' og Devegges ufuldendte Møntværk S. 59 Tab. VIII Nr. °LIII. — Thomsen 9970.

ikke en eneste fandtes dengang i den kongelige Samling. I Ramus' og Devegges ufuldendte Møntværk er kun 5 Runemønter fra Lund i Kongens Samling, medens 40 andre er udgivne her fra andre Samlinger. Runemønterne fra Roskilde er derimod rigeligt repræsenteret allerede i Beskrivelsen af 1791.

I »Runmynt utgörande Flock. VIII af Runskrifter» har Joh. G. Liljegren 1833 gengivet Omskrifterne paa samtlige da kendte Runemønter, hvoraf følgende danske, fra Lund og Roskilde: 2088—2118 (Hbg. 32a), 2119—62 (Hbg. 30 og 31), 2163—96 (Hbg. 39) og 2197—2230 (Hbg. 39a).

2. suhertlibarat. Langebek S. 35 Nr. 7: »fra Assess. Brocman i Stokholm 1767». (Wallin 1743). Ramus & Devegge LI.

3 asurbaulidli. Langebek S. 38 Nr. 2 fra Brocman. (Ehrenpreus 1733). R. & D. XLVIII.

12. seuinaulfietsfrnta. Langebek S. 37 Nr. 9 fra Brocman. (Keder 1704). R. & D. °L.

13. ulkil: on: lund i: u: ik. Langebek S. 37 Nr. 10 fra Brocman. (Proveni-ens?). R. & D. LIV.

Tillæg 1794 S. 14 Nr. 7. Till. Tab. IV Nr. 4. . . r p on l u l m i i. Meddelt af Suhm. (Proveniens ?). R. & D. LII.

Hauberg Type 31

5. oupbirnluntiii. Langebek S. 38 Nr. 3 fra Brocman. (Ehrenpreus 1733). R. & D. LXVII.

6. kati: onlunt i: ii. Langebek S. 41 Nr. 3: »Hos mig selv 1768». R. & D. °LXII. Timm 42.

7. þurkultuntis. Langebek S. 38 Nr. 1 fra Brocman. (Thoresby 1695.) R. & D. LXIX.

8. skakli: luntiknl. Langebek S. 41 Nr. 1: »Hos mig selv 1768». — Numophylacium Suhmianum II (1892) no. 931. R. & D. °54.

9. oupbern: i: luntii. Langebek S. 41 Nr. 2: »Hos mig selv 1768». R. & D. LXVI.

10. beaitrn: lunti. Langebek S. 42 Nr. 9: »Hos Prof. Schiöning 1771». R. & D. LII.

11. þorstein: ilunt. Langebek S. 35 Nr. 8 fra Brocman. (Celsius 1736). R. & D. LXVIII.

Hauberg Type 32a

14. kerfia: þorb: Langebek S. 38 Nr. 4 fra Brocman. (Ehrenpreus 1733). R. & D. LXXI.

16. sekri ^ sekri. Langebek S. 37 Nr. 12 fra Brocman. (Proveni-ens ?). R. & D. LXXXIII.

Tillæg 1794 S. 14 Nr. 8. Till. Tab. IV Nr. 5. s v e i n. l u n t i: n. Meddelt af Suhm. R. & D. LXXV. Timm 70.

I Løbet af det 19. Aarhundrede fremkom flere talrige Fund af Mønter fra 1000-tallet, og man bemærkede da med Forundring, at Runemønter kun forekom i ret sene Fund. Allerede i Kataloget over G. Fr. Timms Samling, hvis første Del udkom 1831, tilføjede Udgiverne, C. J. Thomsen og Devegge ved Runemønten Nr. 42 (S. 92): »Muligen henhøre dette Slags Mynter snarere til Svend Estrithsens senere Regjeringsaar, eller vel endog til hans Sønners Tidsalder, end til Kong Magnus's Regjeringstid». — Mod Slutningen af Aarhundredet var Fundmaterialet endelig blevet saa stort, at Hauberg paa afgørende Maade kunde fastslaa, at alle Runemønter — ogsaa de med Kongenavnet Magnus — var slagne i den senere Del af Sven Estridsens Kongetid.³⁹ — Denne Bestemmelse var, som ovenfor nævnt, foregrebet halvandet Hundrede Aar før af Ærkebiskop Erik Benzeliu.

ZUSAMMENFASSUNG

Georg Galster: Runenmünzforschungen des 18. Jahrhunderts.

Die Runologen des 17. Jahrhunderts, unter ihnen auch »der Vater der dänischen Altertumskunde«, Ole Worm, suchten vergeblich nach Münzen mit Runeninschrift. — Die erste Publikation einer Runenmünze erschien 1695 in der englischen Übersetzung von Camden's »Britannia«, herausgegeben von Edm. Gibson. Es war eine Münze, die dem bekannten Sammler Ralph Thoresby gehörte. Der gelehrte Erzdiakon Mr. Nicholson meinte, es sei eine Darstellung des sächsischen Gottes Thor, und dazu passte die Umschrift: »†Thur gut luetis«, »The face or effigies of the God Thor«. — In seiner Schrift über Brakteaten publizierte der dänisch-deutsche Dr. Otto Sperling eine andere Runenmünze, die auf Bornholm gefunden war. Der Herausgeber meinte, dass sie die heilige Jungfrau darstelle, und fand den Ortsnamen *Lund* in einer im übrigen unverständlichen Umschrift.

Der schwedische Antiquar Nils Keder gab in seinen beiden Schriften von 1703 und 1704 eine richtigere Auslegung dieser zwei Münzen, die

³⁹ P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146 (Khn. 1900) S. 48, 52 og 217 f. Her opregnes de 27 da kendte Fund, hvori Runemønter forekom, og af hvilke Hovedparten var svenske (gotlandske); kun fire (Holsteinborg, Bonderup, Tisvilde og Bornholm) var danske. Siden 1900 er tilkommet fem danske Runemøntfund: Græse, Nordsjælland 1912 (endnu ikke publiceret: 7 Roskildemønter af Type 39), St. Frigaard, Bornholm (Aarb. f. n. Oldk. 1929 S. 300 f.: 4 Lundemønter af Type 31 (3 Ex.) og 32), Kirke Værløse, Nordsjælland 1929 (Numism. For. Mbl. XII Jan. 1931 S. 128: 3 Lundemønter af Type 30), Klemsker, Bornholm 1939, (Nord. Num. Årsskr. 1940 S. 162: 1/4 Lundemønt af Type 31) og et Løsfund fra Munkegaard, Paulsker, Bornholm (Num. For. Mbl. VII Maj 1925 S. 240).

nach byzantinischem Vorbild Christus darstellen, und deren Umschriften die Namen des Münzmeisters und der Münzstätte tragen: Thurgut Luntis und Asgard Uki Lunt. Keder veröffentlichte eine dritte, in Östergötland gefundene Münze mit Umschriften: »Magnus rex») und »+Sevin Aulfjets frnte»), welche mit dem Namen *Magnus* die Zeit des elften Jahrhunderts für diese Münzen angab. Diese letztere Münze wurde von dem späteren schwedischen Erzbischof Erik Benzelius dem Jüngeren erworben, der sie Sven Estridsen (1047—76) zuschrieb und den Namen *Magnus* als »einen Ehrennamen, den Sven sich selbst gegeben» ansah.

1733 wurden drei Runenmünzen (asurbaulidli, outhbirnluntiii und karfin:thorb), die in Schonen gefunden worden waren, publiziert, 1736 eine weitere auf Gotland gefundene mit entstellter Umschrift. Trotzdem sowohl Keder wie Benzelius diese Münzen klar bestimmt hatten, erschienen weiterhin phantastische Deutungen (von Kihlgren-Stobæus und Schlaeger), und dazu mussten sich die Forscher mit vielen falschen (untergeschobenen) »Runenmünzen» quälen.

Dank einem Funde aus der Grafschaft Holsteinborg, Seeland, von 1739 waren dänische Sammler und Münzgelehrte ziemlich richtig orientiert in Bezug auf die Bestimmung von Zeit und Ort dieser Runenmünzen. 1791 waren — abgesehen von den zahlreichen Roskilder Münzen — 14 Runenmünzen aus Lund bekannt. 1833 war die Zahl auf 73 gestiegen, aber erst am Ende des 19. Jahrhunderts war das Fundmaterial so weit angewachsen, dass P. Hauberg entscheidend feststellen konnte, dass diese Runenmünzen — auch diejenigen, welche den Namen *Magnus* tragen — aus der späteren Königszeit des Sven Estridsen stammen, und dass »Magnus» somit der Beiname Sven Estridsens war — just das Ergebnis, zu dem Erik Benzelius anderthalb Jahrhunderte vorher gelangt war.
